

Тема. Таїр Халілов. «До останнього подиху» – історія життя, боротьби та любові героя твору, віддзеркалення в ній трагічної долі кримськотатарського народу. Тема депортації кримських татар та свавілля влади. Образ Бекира – людини, котра ніколи не здається. Почуття гідності героя, глибинний зв'язок зі своїм народом.

Мета (розвиток компетентностей). *Предметних:* знання основних відомостей про Таїра Халілова; знання змісту повісті «До останнього подиху»; вміння визначати провідні мотиви повісті; *ціннісний компонент:* усвідомлення духовних цінностей, утілених у творі. *Ключових компетентностей: (комунікативної)* вміння тлумачити поняття «національна ідентичність», «депортація», «репатріація»; *(математичної)* вміння установлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями твору, виокремлювати головну та другорядну інформацію, перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (таблиця, схема); *(інформаційно-цифрової)* навички застосовувати цифрові технології для пошуку необхідної інформації; *(обізнаність та самовираження у сфері культури)* використовувати українську мову, як державну для духовного, культурного й національного самовияву; читати літературні твори, використовувати досвід взаємодії з творами мистецтва в життєвих ситуаціях; *(уміння вчитися)* використання різних видів читання, постійно поповнювати власний словниковий запас; *(ініціативність і підприємливість)* готовність брати відповідальність за себе та інших; *(соціальної та громадянської)* аргументовано і грамотно висловлювати власну думку щодо суспільно-політичних питань; критично оцінювати тексти соціально-політичного змісту; *(екологічна грамотність і здорове життя)* сприймати довкілля як життєдайне середов

Коли людина не встане з колін,
то вона далеко не зможе пройти.

Іван Драч

Коли в людини є народ, тоді вона уже людина.

Ліна Костенко

. В легенді «Про русалку і водограй біля Місхора» мова іде про те, що «... жив у селі Місхор скромний трудівник Абій-ака. Жив він у хатині поблизу моря і невтомно працював на своєму маленькому винограднику. Хорошою славою і повагою користувався старий Абій-ака у всіх односельчан.

Дбайливо доглядав Абій-ака за своїми динями на баштані, за лозами на винограднику, за персиками і яблунами у саду, оберігаючи їх від весняних морозів і туманів, від прожерливих гусениць і хвороб. Але найніжніше плекав він свою єдину доньку, чорнооку Арзи. Стрункий і гнучкий стан був у Арзи, немов лоза виноградна, сорок тонких кісок збігали по плечах її аж до колін, неначе сорок струменів води в гірській річці, блискучі великі очі були чорні, як зоряне небо над квітучою яблунею, рожеві уста червоніли, немов дві стиглі вишні, а ніжні щоки рум'янилися, мов бархатні персики.

Всі милувалися чарівною Арзи. Але найуважніше придивлявся до неї хитрий Алі-баба. Старий загубив спокій відтоді, як вперше побачив її біля водограю на березі моря, коли вона набирала воду в глечик. Алі-баба був господарем фелюги зі строкатими парусами... Не любили купця, спритно він умів обманути при купівлі і продажу. Моторошно робилось красуні Арзи, коли вона відчувала на собі пильний погляд Алі-баби.

Час ішов, дівчина красивішала з кожним днем. Весело допомагала вона матері в роботі, срібlistий сміх її дзвенів на винограднику, з піснею спускалася вона до свого улюбленого водограю. Довго сиділа там, дивлячись, як хвилі набігають на берег і бавляться різнокольоровими камінцями...»

Ми змогли б придумати щасливе завершення цієї історії, наприклад: «Арзи вийшла заміж за веселого хлопця з далекого кримського села, жили вони довго і щасливо...»

Обговорення.

- Як насправді розвиваються події?
- Чому весна, – а саме про таку пору року нам розповідає кримськотатарська легенда, – не принесла очікуваного щастя в родину із Місхора?
- Чи можна вважати, що такі випадки мали місце? Якщо так, то аргументуйте.
- Про що свідчать сльози матері? («Жалко було йому (батькові) віддавати дочку в чуже село, поплакала мати. Але не відмовили старостам», – свідчать про весільний обряд. «Всі тужили за нещасливою Арзи» – «жадібний Алі-баба» викрадає красуню і отримає за неї великі кошти, – розпач родини).
- На ваш погляд, чи можна вважати символічним змалювання водограю у розповіді?

Що автори легенди хотіли нам розповісти? (Водограй був біля моря, дівчина з подругами приходять до нього з глеком по воду, пам'ятає його із дитинства – її схопили біля нього, коли вона була нареченою; з дитиною на руках «печальна русалка (Арзи) підпливла до водограю край берега Місхора. Відтоді раз на рік, в той день, коли була схоплена Арзи, водограй струмував сильніше, в цей час із тихих хвиль з'являлася русалка з дитиною на руках. Вона підходила до водограю, жадібно пила воду, гралася струменем, змочувала руки і волосся, лагідно гладила камені, сиділа на березі, задумливо вглядалась в морський простір, дивилась на рідне село. А потім, тихо опустившись у хвилі морські, зникла до наступного року...»

Водограй, як вважають, – це джерело вічного життя, або безсмертя, духовного життя і спасіння.)

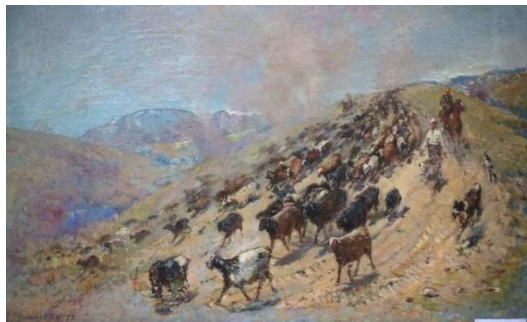
Заключне слово вчителя. Це одна із легенд, на яку багата кримська земля. Кримськотатарський народ потерпав від розбійних нападів турецьких поневолювачів. Як ми знаємо із легенди, «очі чужих людей» та їхні «чіпкі руки» визначали «дорогоцінну здобич», щоб доправити її на невільницькі ринки Стамбула. Горе було безмежним і кількість випланих сліз була рівна тим струменям, які випускав водограй. Але від туги і глибини розпачу, що відчували жителі «землі Таврійської», мілів водограй, «давав все менше води і ви

Сьогодні на уроці ми спробуємо уявити мальовничу кримську землю травневого 1944 року.

В повітрі кружляв п'яний запах акацій, а навколишні поля червоніли маками та дикими тюльпанами. Квітуча царина і виноградники чекали дбайливих рук, що піклуватимуться про

них. Але то не господарі повернулись до рідної домівки, натомість, озброєні солдати військ НКВС зайшли на мирні подвір'я кримських татар. Так почався відлік поневір'я та знищенню для кожної родини. Сльози розпачу, які проливали матері і діти, яких не соромились дорослі чоловіки, змішувались із струменями щедрого дощу. Не один водограй можна було наповнити ними. Було відчуття, ніби ті потоки вологи хочуть приховати злочини радянського режиму. Під час операції 18-20 травня із Криму в Середню Азію, в Сибір, на Урал було вивезено весь кримськотатарський народ – 194 110 осіб. Після війни в місця спецпоселень (місця для примусового утримання окремих категорій населення та представників етносів, яких радянська влада вважала політично небезпечними або ворожими) примусово були надіслані демобілізовані із Радянської армії солдати і офіцери, трудармійці та евакуйовані і репатрійовані кримські татари. Народний перепис 1960 року нараховує 238 500 кримських татар з яких старі, жінки і діти склали 205 900 осіб. На шляхах сполучення і в місцях вислання від голоду і хвороб померло 109 956 депортованих – це 42% від загальної численності населення, що в 4 рази перевищує втрати кримськотатарського народу під час війни. Більш ніж тридцять тисяч кримських татар, рідних яких називали зрадниками, воювали проти фашистів, семеро із них – нагороджені Зіркою Героя. Історична драма «Хайтарма» (із кримськотатарської – «повернення») є першим кримськотатарським повноформатним художнім фільмом і першою художньою картиною про депортацію кримських татар. Режисер стрічки і виконавець головної ролі – Ахтем Сеїтаблаєв. Фільм вперше запропонували українському глядачеві 17 травня 2013 року в сімферопольському кінотеатрі імені Т. Г. Шевченка, напередодні Дня жалоби за жертвами депортації кримськотатарського народу.

Учень. Український кримський художник Рустем Емінов так визначив свою творчість: «Я першим написав на полотні трагедію народу». Його роботи складають три цикли: «Депортація», «Повернення» та «Відродження». Як ми розуміємо, про депортацію немає фото і кінохроніки. Художник відтворив злочин проти мирного населення із розповідей очевидців.

Його батьків депортували із Алушти і в їхньому помешканні заселились інші люди. Згодом у митця була можливість побачити будинок, біля якого росте величезна шовковиця. Рустем народився в Узбекистані, куди і виселили родину. Він пригадує, що його батько Кязим Емінов, який теж був художником і мав лише одну персональну виставку під Ташкентом, написав в 1957 році картину «Перегін стада». Через багато років син зрозумів значення того, що хотів передати депортований батько – адже це не може безслідно зникнути з людської пам'яті. Кримські татари могли «відчутти» душею полотно, яке демонструвало рідні простори Криму, а не Узбекистану (з точки зору цензури). Митець розповідає не про побут чабанів, а про те, що безліч людей зігнали з квітучих земель у пустелю. І не чабани женуть різноколіорових овець, а міліція з прислужниками провадять приречених у безвихідь на довгий час, або й назавжди... Так і потрапив Сталін, як головний перегонник із своїми посіпаками на не зовсім «побутове полотно». Вже наступного дня виставку закрили... адже один із організаторів виставки сказав, що вони сподіваються найближчим часом демонстрацію картин Кязима Емінова і кримськотатарських художників організувати в Криму.

Перша тематична експозиція кримськотатарських художників у Криму відбулась 1990 року. В ній брав участь Рустем Емінов. І справді, його картини трагічні за змістом. Жахливо реальними є вагони для перевезення тварин, відчуття смерті поруч, спраглі

очі і тьмяні обличчя, виснажена душа, яка не чекає на порятунок. Безжальна варта, яка дивиться на трударів і їхні мозолисті руки, наче від них іде загроза для оточення... До першого циклу «Депортація», серед інших, належить картина «Чорне Сонце» – приурочена жертвам спалених кримськотатарських сіл.

Друга частина циклу – «Повернення» написана в скорботних тонах, для неї характерна різноманітність. Вона містить портрети людей, які розуміють трагізм ситуації, але сподіваються покарати злочинців, очікують справедливо суду від Всевишнього. За часів виселення татар радянська влада придумувала перепони, які заважали поверненню на Батьківщину. За зображеннями на картинах художника, це справа часу – варто лише розірвати пута.

У третьому циклі – «Відродження» було заплановано створити сотні тематичних полотен – не тільки люди пам'ятають, а й земля кримська також.

Неспроста митець зображує вершини гір, неповторну природу, людей, які із триптиха промовляють до нас: «Не забувай!»

Обговорення.

- Чи було щось нове для вас у тому, що повідомили учні?
- Чи допоможуть вам ці оповіді? Як саме?
- Що ви можете порадити тим, хто шукає інформацію для аудиторії?

Про трагічну сторінку життя кримськотатарського населення розповідає нам представник цього народу – Таїр Халілов у повісті «До останнього подиху». (Запис теми у).

Словникова робота.

- У сучасній кримськотатарській прозі марно шукати ознаки постмодернізму чи авангардизму. Це проза, що базується на естетичних цінностях суфізму та етичних настановах Корану.

Суфізм (гр. «софія», «премудрість»). Суфізм у мусульманському середньовіччі суто із практичних набув і глибоких теоретичних обрисів: головна його ідея полягала в тому, що справжнім буттям володіє тільки Бог, а все інше – лише його вияви, за якими прихована таємна сутність. Отже, потрібно підкоритися всеосяжній волі Творця.

Екзистенціалізм (філософія існування) – напрям у філософії XX століття, що позиціонує і досліджує людину як унікальну істоту, що здатна до вибору власної долі. У художніх творах екзистенціалісти прагнуть збагнути справжні причини трагічної налаштованості людського життя.

У Таїра Халілова, як стверджують, відчувається вплив європейської традиції. У своїй творчості він досліджує пограничні стани людського існування, що робить його письмо близьким до філософії екзистенціалізму.

Текстуальний аналіз.

Робота у групах. Скласти таблицю «Один день із життя Бекира».

Реальність і спогади	Сподівання на порятунок	Спроби героя, стан
----------------------	-------------------------	--------------------

«Він був старий і тяжко хворий. Тягнулася вже четверта доба, відколи в роті не було ні краплини води, ні крихти хліба. Він не відчував голоду, тільки нестерпна, виснажлива спрага доводила до запаморочення. Сталося найстрашніше, те, чого він найбільше боявся, – хвороба міцно прикувала його до ліжка і зробила нерухомим.»	 «І раптом... пролунав дзвінок!»	«Есфете, хлопчику мій, де ти? – кликав сина. – Я не помру, доки тебе не побачу, мій хлопчику, – шепотів сам до себе.»
«Йому здавалося, що йде безкрайньою розпеченою пустелею, по коліна вгрузаючи в гарячий пісок, а над головою немилосердно пече яскраве і палюче сонце... Після війни йому довелося побувати у геологорозвідувальній експедиції... Що таке для людини вода, дізнався на фронті, у катівнях МДБ і в пустелі...» «Та це ж солоня вода! Це ж море!» Треба бігти додому. Мати, певно, з долини принесла джерельної води.» «Ця дорога завжди хвилювала його уяву і тривожила душу. Хто нею тільки не їздив і не ходив: від давніх завойовників, що забирали в рабство жінок і дітей, до німців у двадцятому столітті, що вели на розстріл партизанів і мирних людей, а в кінці війни ще й енкавеесівці гнали все село... Скільки ця дорога бачила сліз...»	 «Хтось знову натис на кнопку дзвінка і прислухався.» 	«Есфете! Хлопчику мій! Я знаю, це ти. Крім тебе, у мене нікого немає! – захрипів і зробив ще одну спробу, повернувся обличчям униз.»
«Вранці ще спав, закутавшись у ковдру, а над ним схилилася мати, гладила йому волосся і шепотіла у вухо, що вже пора вставати. У її голосі, в її руках було стільки ласки, що її вистачило б на всіх сиріт світу... Він ніжиться, потягується, обнімає матір, вдихає запах її волосся, зривається на ноги і вибігає на вулицю. Батько пішов на роботу в сад, а сестри із глеками рушили по воду до джерела.» «Еміне ще дівчиною разом із подругами і великим мідним дзбаном на плечі ходила по воду.» «Наступного дня після війни його викликали в Особливий відділ. – Поїдете в Середню Азію.»		«Есфете, хлопчику мій, - сказав він, – знай, якщо тебе хтось і любить до останнього подиху, то це твої батьки, тому що в цьому великому багатолюдному світі всі ми дуже самотні.»

«Його колишній сусід Абляким-ага розповів йому, як усе відбувалося: ...вранці понаїжджали «студебекери», «ЗіСи», «полуторки». Загнали нас на машини і повезли на залізничну станцію. Там битком набили у вагони повезли: кого на Урал, а кого в Середню Азію. Наречена твоя Еміне під час окупації потрапила в руки німцям. Забрали її до Німеччини.» «Вони вбили вас! Вони проковтнули вас!» «Відчував на собі погляди матері і сестер. Як йому було жити далі? Він повернувся до міста і став шукати роботу. Він же вчитель. Але не довго йому довелося вчителювати.» «Тоді він пішов на завод учнем слюсаря. ... На першому допиті він зрозумів, що його заарештували за доносом приятеля. Особливо старався старший слідчий на кличку Гюрза. Я – капітан Червоної Армії, – захищався він. – Ти – ворог радянської влади! Щоб тебе задушить, достатньо того, що ти кримський татарин, – єхидненька посмішечка клеїлася до його губ ... Ти – іноземний агент!» «Смертну кару замінили на двадцять п'ять років каторжної роботи і на п'ять років позбавлення всіх громадянських прав. Етапом він потрапив на Колиму.» «Його звільнили тільки в 1956 році.» «Терміново потрібні були люди для геологорозвідувальної експедиції.» «За кілька кроків від нього стояла до болю знайома жінка і пильно розглядала його. – Бекире! – почув її вимучений голос. – Еміне! Так у долині Тянь-Шанських гір відбулося їхнє запізнале побачення.»	«Різкий дзвінок змусив його здригнутись. Він підняв голову і тужливо глянув на двері. Хто там? Невже син? А хіба чужа людина стала б так довго добиватись до нього?» «І раптом той, хто терпляче дзвонив і сопів за дверима, пішов.»	«Людина забрала з собою його останню надію. І тоді він уткнувся обличчям у руки і гірко-гірко заплакав. Він ридав, судомно схлипуючи і здригаючись усім тілом, як осиротілий, убитий раптовим горем хлопчик. Він перестав боротись і сподіватися, тому що боротьба лише тоді має смисл, коли є надія. Він просто лежав і розмовляв сам із собою. – Сину мій, – повторював він крізь сльози. – Як же так?!»
«Сьогодні рівно три роки, сім місяців і чотирнадцять днів, як не стало тебе, – звернувся до Еміне. – Незабаром прийду до тебе.»	«І знову почулись кроки. Рішучі кроки. ... Кілька разів лунає дзвінок. Такий жаданий дзвінок у двері.»	«Моя любов до землі своїх предків незнищенна, – подумки звернувся до сина, – я страшенно люблю її степ і гори, її небо, схід і захід сонця, пил її доріг. І буду любити до останнього подиху...»

		«Згасла надія знову запалює його. Це додає сил. – Сину мій, – кволо вигукнув він. Я зараз, зараз...»
--	--	--

Обговорення.

- Подумайте, про місце дії, персонажів і події, на які ви звернули увагу, заповнюючи таблицю «Один день із життя Бекира».

Місце (Де і коли)	Персонажі (Хто?)	Подія (Що сталося?)	Проблема (На що вплинула ця подія?)	Рішення (Яка розв'язка сюжету?)
Розповідь про один день із життя самотньої хворої людини, прикутої до ліжка.	Старий Бекир згадує про дитину, самого себе (коли йому було 11 років). Далі – Бекир – дорослий.	Щасливе дитинство з родиною, море, кохана Еміне. Війна, депортація. Спроби відшукати рідних в Узбекистані. Донос приятеля, ув'язнення. Каторга і поневірвання. Зустріч з нареченою у геологорозвідувальній експедиції. Народження Есфета, родинні турботи. Смерть Еміне, самотня старість.	Усвідомлення впливу тоталітарної системи на життя кримських татар. Депортація 1944 року, внаслідок чого територія Криму була окупована переселенцями із Росії.	Хтось чужий, або син зайде до кімнати. Старий побачив яскраве світло...

- В чому особливість композиції повісті? Чи можна спогади головного героя виділити в окрему розповідь? Чому?
- «Боротьба лише тоді має смисл, коли є надія». На які періоди життя героя ми можемо зауважити? (Ставлення до кримськотатарського народу, депортацію та репатріацію).
- На вашу думку, чому епіграфом до твору автор взяв слова із повісті Е. Гемінгвея, а саме: «Людину можна знищити, а здолати не можна»? (Усвідомлення Бекиром і Сантьяго того, що кожен із них є і залишиться Людиною, яку можна знищити, але не перемогти. Бекир, попри все, що йому довелося побачити і відчути на собі – знущення,

поневір'яння, не втрачає людську гідність. Позбавлення громадянства не викликає у нього ненависті до людей, він розуміє злочинні дії тоталітарного режиму у знищенні корінного населення Криму. Такі, як Гюрза є тільки пішаками у руках убивць).

Словникова работа.

Національна ідентичність – почуття нації єдиним цілим, в особі відмінних традицій, культури, мови і політики. Національна ідентичність – почуття приналежності до однієї держави або однієї нації, незалежно від свого юридичного статусу громадянства.

Як свідчать психологічні дослідження, становлення національної ідентичності, як складової концепції особистості, підпорядковується певним закономірностям і проходить низку фаз у своєму розвитку. Її пробудження відбувається у дитячому віці під впливом сімейного середовища, друзів, знайомих, ровесників. Пізніше в цей процес включаються осередки соціалізації – дошкільні заклади, школа, позашкільні установи, вищі навчальні заклади. Під впливом зазначених змін, новим змістом наповнюється «Я-образ» особистості, в якому все більшої ваги набувають національні складові.

Депортація – примусове переселення, вигнання чи висилка з постійного місця проживання або з держави окремих осіб чи народів.

Депортація кримських татар – насильницьке виселення кримськотатарського народу з його історичної батьківщини – з Криму, здійснене упродовж 18-21 травня 1944 року; один із злочинів радянського тоталітарного режиму. Етнічну чистку здійснено відомством держбезпеки СРСР та таємною поліцією за наказом Йосипа Сталіна і постановою Державного комітету оборони СРСР від 11 травня 1944.

Репатріація – повернення на Батьківщину, з поновленням їх громадянських прав, військовополонених та цивільних осіб, які під час війни опинилися за межами своєї країни та переб

Кримським татарам було заборонено повертатись у Крим до 1989 року. З 1960-років у місцях, де мешкали депортовані кримські татари в Узбекистані, зародився та почав набирати силу національний рух за повернення народу до Криму. Активну боротьбу за права кримських татар серед інших вів і Мустафа Джемільєв. Масове повернення почалося у 1989 році, і станом на 2013 рік у Криму мешкало близько 270 тис. кримських татар, що становить 13% від загального населення.

- Як ви розумієте слова Мустафи Джемілева, лідера кримських татар, які він промовив зі сцени Національної опери 16 травня 2014 року: «Найбільш знаковим для народу кримських татар є день жалоби – 18 травня 1944 року – дата спроби вбивства цілого народу. Через 70 років відбулася нова біда – на нашій землі встановився окупаційний режим. Меджліс кримськотатарського народу не визнав приєднання і оголосив, що Крим є складовою частиною України»?

Дослідження інформації за картою депортації кримських татар (Укрінформ).

Постановка проблемного запитання.

- На вашу думку, як можна пояснити слова Джамали? Яка подія має до цього безпосереднє відношення?

«Це не лише про кримських татар. Це про Голокост, про геноцид, репресії ... це не про 1944 рік, це адресовано всім людям, які думають про себе, як про маленьких царів, що можуть керувати долями інших, вирішувати, як їм жити, і позбавляти їх життя?» (2016 рік, перемога на конкурсі Євробачення, пісня звучала кримськотатарською мовою. Співачка, зі слів бабусі, розповіла про депортацію 1944 року на час, коли 2014 року Крим був анексований Росією).

Колективна робота – визначити значення символів.

Символи	Цитата з твору	Значення
Море	«Крапля води дорожча за золото, коли її нема. Водяна смуга виблискувала і вабила до себе, він кинувся до неї і незабаром опинився біля озера з чистою прохолодною водою. Припав до води, як у дитинстві біля річки, і почав жадібно пити. Але чому вода не вгамовує спрагу? Чому всередині все горить? Марево? Омана? Побрів далі, почав підійматися на бархан, але зірвався і скотився вниз. Тоді став повзти. Сипучі піски під долонями раптом перетворились на дзюркотливі струмки. Із насолодою підставив рота під цівку прохолодної вологи і з головою зануривсь у потоки води, на які перетворився пісок. Уже й бархани хвилями накочувались на нього. Та це ж солоня вода! Це море! Він добре пам'ятає смак морської води. Гірко-солоня водою не нап'єшся. А ось і чайки, білокрилі прожерливі птиці з тужливим криком, що роз'яtringє душу. Позаду хлюпоче море, над головою – голубінь неба і сліпуча жовть сонця.» «Хлюпоче море. Один за одним набігають буруни, шурхотять галькою і з шипінням захлинаються. Над ними літають чайки. Він зриває із себе одяг, пірнає в зелену безодню. Із розплющеними очима пливе, хапаючись за підводні камені. Зовсім близько плавають риби, він пробує їх упіймати, але вони втікають.» «І кому спало на думку покататись? Але ніхто не наважився ступити в розбурхане море. А він наваживсь. Скинув із себе одяг і бездумно кинувся в обійми розгніваного моря. А коли опам'ятався, берег невинно віддалявся від нього. Він із відчаю загриб руками й ногами, та хвилі своїх крутих спин відносили його все далі в море. Ось тоді він уперше розгубився й запанікував. Але саме в останню мить, коли, здавалось, він вже приречений, його осягнула рятівна думка. Він вирішив не витрачати марно сили на опір хвилям, а, пірнаючи під воду, помаленьку став просуватись до берега. І коли нарешті, знесилений, тремтячими руками вхопився за камінь і відчув під ногами твердь, раптом	Море – символ вічності, із нього народжується і в ньому вмирає сонце; повернутись в море – означає померти; символізує постійний рух – символ часу; море знищує, очищає, відновлює; пірнути в море – шукати таємницю життя. Людина, яка боролась, перемагає смерть. Завжди є усвідомлення того, що має бути підтримка. Але сильна людина розраховує, насамперед, на себе за будь-яких обставин.

	до його губ, і для кращого ефекту Гюрза розмахував над головою мармуровим пап'є-маше.» «А Гюрза, мабуть, не воював, ховався в тилу і душив невинних людей. Як би я хотів опинитися з ним у рукопашному бою. З яким би задоволенням я всадив у нього штика і розплющив прикладом його зміїну голову». «Опинившись біля будинку держбезпеки, відчув, як з новою силою ожили в ньому старі образи і приниження. Щодня став виловлювати Гюрзу, але той десь зник.»	
Шлях, дорога	«Із заплющеними очима може знайти дорогу додому. Тут йому знайомі кожен камінь, кожен кущ, кожна стежинка. Босоногим шибайголовою сходить їх уздовж і впоперек.» «Він весь напружився, простягнув тремтячі руки вперед, обдираючи нігті, судомно вчепився всіма пальцями в підлогу, відштовхнувся ногами і знепритомнів.» «Скільки ця дорога бачила сліз... У наші дні її розширили, вирівняли і вкрили асфальтом, а перед війною дорога мала ще свій первісний вигляд. Не збереглася вона, як не збереглося багато історичних пам'яток, пов'язаних із долею народу, їх нищили так само, як і народ.» «Останнім зусиллям волі дрижачими руками судомно вчепився за косяк дверей, дотягнувся до засуву замка і зрушив його з місця. Двері посунулись...»	Дорога – символ нескінченності; дорога довга і небезпечна – веде у рай або пекло. Шлях до дверей протягом кількох годин – згадав прожите життя.
Сонце	«Він повільно приходив до тями. Йому здавалося, що йде безкрайньою розпеченою пустелею, по коліна вгрузаючи в гарячий пісок, а над головою немилосердно пече яскраве і палюче сонце.» «Сонце встає з-за гір, наче піднімається із дна моря... Гори купаються в сонячному промінні. Йому розпирає груди, він бачить схід сонця, гори, чує спів пташок. Він біжить до моря...» «Відразу ж пішов за вказаною адресою і влаштувався на роботу. Навіть не чекав, що іноді може пощастити і йому. Що не кажи, а сонце світить для всіх.» «Коли він починав повзти до дверей, сонце світило у вікно.» «Він побачив, як в очі вдарило яскраве світло...»	Сонце – життєва сила і відродження. Отвір, через який видно справжнє яскраве небо, іскра, яка невідомо як тримається на небі, наче Боже Око, свічка, яку носять ангели. Сонячне світло символізує щастя, відкриття. Бог – це світло, тому сонце є символом Бога, істинного вічного світла.

Обговорення.

- Що саме ви уявили, вивчаючи символи, які використані в тексті?
- За якими законами живе море Е. Гемінгвея? Що особливого ви помітили у спогадах про море Бекира?
- Чи допоміг вам запропонований метод аналізу тексту у пошуку важливої

інформації?

IV. Закріплення вивченого матеріалу. Корекція знань

Евристична бесіда.

- Як, на прикладі життя головного героя, можна розповісти про віру людей у те, що «добро перемагає зло» і, скільки б гюрза не вприскувала отруту, її теж можна зупинити, або знищити?
- Які теми висвітлює письменник у повісті «До останнього подиху»? (Депортація кримськотатарського народу у 1944 році, поневіряння та смерть на чужині; довгий шлях до реабілітації, мрії про повернення на рідну землю).
- Яким чином, спостерігаючи за подіями, що сталися протягом одного дня, ми зрозуміли усе життя Бекира?
- Як часто автор згадує ім'я головного героя? Чому? Наведіть приклади із літератури, в яких автори використовують такий прийом. («Старий і море» Е. Гемінгвея, «Жага до життя» Дж. Лондона, «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» Г. Белля)
- Чому автор не дає конкретної інформації, хто прийшов до Бекира? Яким чином це зможе змінити життя старого? Кого хотіли б побачити ви?
- Назва твору «До останнього подиху» є: закінченням розповіді про життя героя, його любові до сина, до землі предків, чи символізує заклик у зображенні боротьби поневоленого народу за право жити на Батьківщині і бути «похованим в рідній землі»?

Робота над епіграфом.

- Що мав на увазі український поет, перекладач, громадський діяч, сценарист Іван Драч, висловлюючи думку: «Коли людина не встане з колін, то вона далеко не зможе пройти»?

V. Рефлексія

Слово вчителя: Сьогодні на уроці ми вели мову про сумні, трагічні сторінки із життя кримськотатарського народу – депортацію 1944 року. Але тоталітарний режим вчинив не один злочин...

Як відомо, з 23 лютого 1944 року по 9 березня 1944 року відбулось примусове виселення чеченців та інгушів силами НКВС до Середньої Азії та Казахської РСР. В радянських документах ця операція мала назву «Чечевиця». Чеченці були звинувачені в тому, що «добровільно приєдналися до організованих німцями формувань і виступили із зброєю у руках проти Червоної Армії». Насправді, Чечено-Інгушетія окупованою не була. Звинувачення Сталіна було безпідставним. Народи покарали тому, що вони боролись за незалежність Кавказу.

Було відправлено 180 ешелонів – у них 493 269 чоловік. Крім того, під час депортації в аулі Хайбах загинуло 200 людей, живцем спалили більше ніж 700. 6000 тисяч горців через сильний снігопад не змогли доправити на збірний пункт – їх розстріляли, спалили, втопили в озері Галанчож. В дорозі померли 1272 людини, народилось 56 немовлят. 1016 осіб, яких назвали «антирадянськими елементами»

було заарештовано. Деякий час після виселення на території Чечено-Інгушської РСР діяли загони повстанців, що нараховували декілька тисяч чеченців і інгушів.

Не менш трагічними є події, які радянський тоталітарний режим провів з країнами Балтії – операція «Прибій» – масова депортація прибалтійського населення в Сибір. Сталінський режим звинуватив їх у підтримці «лісових братів» – місцевого антирадянського руху Опору. Операція розпочалась з 25 і тривала по 28 березня 1949 року. Вважають, що вона була найбільш масовою в історії сталінських депортацій, перевищувала, за кількістю постраждалих, навіть операцію «Захід», проведену у жовтні 1947 року проти сімей членів українського збройного підпілля та УПА на Західній Україні. Всього з 1941 по 1953 роки з країн Прибалтики було депортовано 195 707 осіб.

Операція «Захід» – наймасовіша депортація, здійснена радянською владою в Західній Україні 21 жовтня 1947 року. Однією з її головних цілей було нейтралізувати діяльність Української повстанської армії та тих, хто їй співчував і допомагав. Протягом доби було вивезено 78 тисяч українців до Казахстану та на каторжні роботи, копальні і колгоспи до віддалених районів Сибіру.

Сталінський режим не міг пробачити опору радянській окупації і здійснив злочинну помсту. Та це назавжди залишиться на совісті злочинців, вони не зможуть знищити свідчення нелюдської жорстокості. Як писав Т. Халілов: «Недарма. Не журись... У тебе ж лишилася пам'ять!»

Обмін думками, оцінка набутих знань і умінь, їх застосування.

- Я складаю сюжетну таблицю: «добре» – «не дуже».
- Я вважаю, що шукати необхідну інформацію: «цікаво» – «не дуже».
- ____Я аналізую інформацію художнього тексту: «добре» – «не дуже».

VI. Домашнє завдання

- Використовуючи отримані на уроці знання і уміння, проаналізуйте будь-який, вибраний вами художній текст.
- Підготуйте презентацію до творчості Джона Гріна.
- Напишіть есе на тему «Змінійте світ на краще, піклуйтеся про нього, тому що ви в ньому живете!» (Андрій Кузьменко), або «Коли в людини є народ, тоді вона уже людина». (Ліна Костенко).